

НОВІ НАПРЯМИ, ІННОВАЦІЙНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 502/504:911.2

А. В. ГУДЗЕВИЧ, д-р геогр. наук, доц.

*Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського
вул. Острозького, 38, Вінниця, 21001*

ГЕОСЕРЕДОВИЩЕ: ЗМІСТ, СФЕРА І ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

Проведено аналіз та визначено зміст і сферу використання концептів, які окреслюють взаємодію суспільства з природою. Акцентується увага на тотожності цих понять. Формулюються завдання необхідності введення у наукову термінологію поняття, яке сприяло б інтеграції системи географічних наук і посиленню в ній доцентрових тенденцій.

Ключові слова: географічне середовище, навколишнє середовище, довкілля, середовищезнавство

Гудзевич А. В. ГЕОСРЕДА: СОДЕРЖАНИЕ, СФЕРА И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ

Проведен анализ и определено содержание и сфера использования концептов, которые очерчивают взаимодействие общества с природой. Акцентируется внимание на тождественности этих понятий. Формулируются задания необходимости введения в научную терминологию понятия, которое способствовало бы интеграции системы географических наук и усилению в ней центростремительных тенденций.

Ключевые слова: географическая среда, окружающая среда, в окружении, средознание

Hudzevich A.V. GEOGRAPHICAL ENVIRONMENT: TABLE OF CONTENTS, SPHERE AND PROSPECTS OF THE USE

An analysis is conducted and maintenance and sphere of the use of konceptov which outline cooperating of society with nature is certain. Attention on the identity of these concepts is accented. Tasks are formulated the necessity of introduction to scientific terminology of concept which would be instrumental in integration of the system of geographical sciences and strengthening in it of centripetal tendencies.

Keywords: geographical environment, environment, in surroundings, natural science

Постановка проблеми. На переконання О. Д. Арманда, вищий ступінь і форму організації матеріального світу сьогодні характеризує система «Суспільство-Природа» [1]. Вона є результатом просторово-часової взаємодії людського суспільства з навколишнім середовищем, а також ключовою проблемою географічної науки протягом усього періоду її розвитку та глобальною проблемою сучасності. Особливо помітним є посилення інтересу як до теоретичних, так і до практичних аспектів проблеми взаємовідношення людини з середовищем її існування з другої половини ХХ ст. Незважаючи на деякі практичні кроки щодо використання центрального поняття окресленої проблеми, тобто «географічного середовища» у географічних дослідженнях та пропозицію впровадження цього поняття у якості спільного об'єкту для географічних наук [15], «проблема делімітації предметних об-

ластей фізичної та суспільної географії щодо природного середовища і ландшафтної оболонки в цілому залишається недостатньо розробленою та актуальною» [21, с. 8]. Як доречно підмітив О. Г. Топчієв, «з одного боку, фізико-географи вже вивчають соціальні функції природних комплексів, з іншого - суспільна географія розробляє принципи і методи дослідження та оцінювання природного середовища для життєдіяльності людей. Разом з тим у визначеннях предметних областей фізичної та суспільної географії таке «перекриття» або не враховується, або беззастережно включається до складу «своєї науки» [21, с. 8].

У зв'язку з цим основною метою публікації є осмислення сутнісного наповнення географічних понять, які визначають поле взаємодії суспільства з природою на сучасному етапі розвитку географічної науки та уможливають перспективи інтеграції географічного знання.

Результати досліджень

Безперечним фактом сьогодення є те, що середовище життєдіяльності людини та всього живого вивчає багато наук. Це багатопланове і міждисциплінарне поняття, яке в географії з часів французького географа Елізе Реклю (1830-1905) отримало назву географічного середовища. За «Географічним енциклопедичним словником» це поняття являє собою «земне оточення людського суспільства, частина географічної оболонки, в тій чи іншій мірі освоєна людиною і залучена в суспільне виробництво; складне в структурному і просторовому відношеннях поєднання природних і антропогенних компонентів, що представляють матеріальну основу існування людського суспільства» [4, с. 51].

У ХХ ст. у наукових виданнях (і не тільки) у широкому вжитку - популярний термін «навколишнє середовище» [6, с. 396-397]. Часто він ускладнений прикметником «природне», і в такому разі розуміється (і повинна розглядатися) тільки природна в значенні натуральна, тобто утворена під впливом природних чинників, не змінена людською діяльністю, а отже, й не обтяжена присутністю, частина навколишнього середовища [4, с. 211]. Іноді можна зустріти лише словосполучення «природне середовище» [4, с. 211], але, як у випадку з першим прикладом, з тим же змістом - «включає всю сукупність об'єктів живої та неживої природи, що оточують людину, антропогенно змінених і тих, які не зазнали впливу людської діяльності» [6, с. 87]. Таке ототожнення, на думку автора, є помилковим, оскільки в цьому випадку термін «навколишнє природне середовище» чи «природне середовище» вказує лише на похідний характер поняття «середовище», окрім якого при потребі можна виділити соціальне, техногенне та інші види зміненого людиною середовища чи то оточення, на що небезпідставно вказує В. М. Пашенко [16, с. 8-9] та І. Г. Черваньов [22].

Суперечливий характер цього питання виявляється в тому, що, на думку А. Г. Ісаченко [13], поняття «природа» має кілька значень: 1) весь матеріальний світ разом з людиною; 2) у вузькому сенсі - це все те, що оточує людину, утворюючи її зовнішнє середовище; 3) та частина природи, яка безпосередньо оточує людину, будучи її

середовищем життя, з яким вона безпосередньо взаємодіє і яке вона перетворює; тобто її можна називати «олюдненою» або антропогенізованою природою.

Власне, не так часто можна зустріти згаданий термін з належним йому сутнісно-змістовним наповненням. Винятком можна вважати чітке розставлення акцентів щодо навколишнього середовища та його проблем (природно-ресурсні, екологічні, соціально-економічні). Практика ж використання терміну «навколишнє природне середовище», на жаль, широка: від Міністерства навколишнього природного середовища, щорічної національної доповіді «Про стан навколишнього природного середовища в Україні» і «Законів про охорону навколишнього природного середовища» до назв інститутів, спеціальностей і кафедр з підготовки спеціалістів-екологів, як їх майже всюди називають, в т.ч. й запровадження додаткової спеціальності «Екологія» в рамках здобуття освіти здебільшого педагогічного природничо-географічного фаху. Насправді ж мова повинна вестися про підготовку спеціалістів із встановлення і вирішення проблем довкілля та чітким розмежуванням концептів. Чи не єдиним прикладом науково-освітнього раціоналізму у цій сфері можна вважати запровадження Міністерством освіти і науки України на зламі ХХ-ХХІ століть спеціальності «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування».

Історичний екскурс зміни назв Міністерства, здійснений з допомогою офіційного веб-сайту розташованого в межах урядового порталу та інших джерел [12, с. 308-309], наочно демонструє мінливість його імені: 1991-1994 — Міністерство охорони навколишнього природного середовища, реорганізоване з Державного комітету УРСР з екології та раціонального природокористування; 1994-1999 - Міністерство охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки; 1999-2003 - Міністерство екології та природних ресурсів (Мінекоресурсів, стає правонаступником Мінекобезпеки, Комітету України з питань геології та використання надр, Комітету України з питань гідрометеорології, Державної адміністрації ядерного регулювання, Головного управління геодезії, картографії

та кадастру України, Державної комісії у справах випробувань та реєстрації засобів захисту та регуляторів росту рослин і доб-рив). З вересня 2003 року (насправді з 10 лютого 2004 року) воно реорганізовано у Міністерство охорони навколишнього при-родного середовища України та Державний комітет природних ресурсів України. З гру-дня 2010 року йому знову повернуто попе-редню, позбавлену, на мою думку, сенсу, назву - Міністерство екології та природних ресурсів.

Разом з тим з середини ХХ ст. в україн-ській термінології для означення навколи-шнього середовища використовується дуже стислий і влучний, однослівний, а отже, життєздатний термін «довкілля». Нині ним слугують при укладанні різноманітних словників, енциклопедій, Конституції Укра-їни (ст. 50, яка гарантує право кожного «на безпечне для життя і здоров'я довкілля»), законодавчих актів (Кримінальний кодекс України, 2001; Цивільний кодекс, 2003; Го-сподарський кодекс, 2003; Державний кла-сифікатор України, ДК 004-2003), конферен-цій (вже проведено шість Всеєвропейсь-ких конференцій за участю міністрів охо-рони навколишнього середовища «Довкілля для Європи»; п'ята відбулася в Києві 21-23 травня 2003 р), видання наукової періодики України (науково-технічний журнал «Еко-логія довкілля та безпека життєдіяльності», науковий журнал «Довкілля та здоров'я» і багато інших). Він лежить в основі цілісної системи навчальної літератури (підручників та посібників для учнів 1-7 класів і методи-чних посібників для вчителів), що реалізує освітню систему «Довкілля» [10] (Я і Укра-їна. Довкілля, 2003; Я и Украина. Окружа-ющий мир - підручники для 1-4 класів українською та російською мовами; Приро-дознавство. Довкілля: Підруч. для 5 кл. за-гальноосв. навч. закл., 2005; Методика ви-кладання курсу «Природознавство. Довкіл-ля» в 5-6 класах: Посібн. для вчителів, 2005), розробленої співробітниками лабора-торії інтеграції змісту освіти Інституту пе-дагогіки протягом 1997-2004 рр. Ініціатори та основні укладачі посібників В. Р. Ільченко, К. Ж. Гуз, Л. М. Булава разом зі співавторами (С. Г. Куликовський, О. Г. Ільченко, О. М. Машенко, Л. М. Рибалко, Т. О. Півень) втілюють зміст курсів «Людина і світ» та «Природознавство» шляхом інтег-

рації знань з фізичної географії, фізики, бі-ології (Географія: Підруч. для 6 кл. загаль-ноосвіт. навч. закл., 2006; Фізика: Підруч. Для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл., 2007; Біологія: Підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл., 2007). Через спільність основ змісту для всіх підручників з 1-го до 7-го класів створюється можливість закладання основи світогляду та знань про оточуючу людину природу - довкілля, як і безальтер-нативне вживання цього поняття.

На заваді широкого наукового викорис-тання вже загальнонавчаного на практиці терміну «довкілля» є «широкий і не визна-чений побутовий його зміст» [23, с. 58] та деяка суперечливість «співвідношення об-сягу понять «суб'єкт» і «об'єкт» у визна-ченні екології культури або ж урбоекології» [там само, с. 59]. «Довкілля - багатозначне поняття, широко вживане у науково-природничому і загальнокультурному кон-текстах, яке потребує уточнення відповідно до цілей конкретного дослідження» [11, с. 287].

На VIII з'їзді Українського географіч-ного товариства (Луцьк, 2000) у колектив-ній доповіді «Географічна наука на рубежі століть» поряд з іншими ставилася пробле-ма необхідності введення у наукову термі-нологію поняття, яке відповідало б змісту науки про навколишнє середовище. Це була своєрідна реакція на розуміння загрози у науці й освіті, викликана можливістю замі-щення поняття «навколишнє середовище» на поняття «екологія». Таким терміном за-пропоновано «інвайрологію» (англ. environment), визначено її основні завдання, наголошено, що це потребує подальшого осмислення і певних дій [19, с. 5]. Сигналом до таких кроків послужили розробки та ус-пішне впровадження нового терміну за кор-доном [24]. Трохи згодом з'являються нові закордонні [25] та вітчизняні праці, зокрема І. Г. Черваньов обґрунтовує необхідність визначення статусу інвайроментології як науки про оточуюче середовище людства та вибудовує її структуру [23, с. 64], а пізніше разом з колегами передбачає її місце в се-редовищі фундаментальних вимірів сучас-ної парадигми [2].

На цей же час приходиться обґрунту-вання «середовищезнавства» - «нової сис-теми знань про навколишнє середовище (довкілля) і належне місце в ньому людини,

спрямоване на наукове обґрунтування засад збереження сприятливих для людства умов життя» [12]. Нова наука, на перший погляд, зовсім не відрізняється від інвайроментології, під якою як у нас (див. вище), так і за кордоном, розуміють «систему знань про наше довкілля і наше місце в ньому» [25]. Більше того, ці терміни ототожнюються, оскільки «environmental» автентично українською мовою «середовищезнавство» [9, с. 21], то й «накопичення знань про навколишнє середовище, в якому живе людина і відбуваються всі соціально-економічні та інші процеси, пов'язані з розумовою й виробничою діяльністю, про збереження його «високої якості» та охорону на засадах сталого розвитку, є завданням середовищезнавства (інвайроментології)» [там само, с. 21].

Попри декларовану подібність новітніх систем знань, кидається у вічі відмінність їх об'єкта і предмета. Об'єктом інвайроментології розглядається соціосфера [23, с. 64], визначення якій дає академік М. А. Голубець: «Соціосфера - це самоорганізована, саморегульована планетна система, до складу якої належать біосфера, інші, охоплені виробничою діяльністю, геосфери, та прилеглий до Землі Космос, і людське суспільство з усіма наслідками його розумової і господарської діяльності (інтелектуальними здобутками, спорудами, інститутами, формами організації, типами виробничих відносин і т.п.)» [7, с. 43]. В якості предмета інвайроментології приймається склад, структура, спосіб організації та еволюція соціосфери.

Об'єкт вивчення середовищезнавства трактується дещо розпливчато: з одного боку - це «навколишнє щодо людини екологічне, соціальне й економічне середовище [12, с. 236-237], тоді як з іншого - «геосоціосистемне середовище» [8]. Зате в обох випадках предметом середовищезнавства (навколишнього середовища) є його екологічні, соціальні та економічні параметри, їх комплексні просторові й часові зміни під впливом природних та антропогенних чинників, моделювання і прогнозування цих змін та обґрунтування способів керування ними. Враховуючи зміни, які вносить людина у довкілля М. Ф. Реймерс пропонує відповідні корективні поняття - «дика природа» (природне середовище), «друга» природа з квазіприродним середовищем і «тре-

тя» природа з артеприродним середовищем, створеним людиною [18].

Отже, середовище і довкілля - терміни, які, незважаючи на уявну їх поверховість, легкість і близькість (в плані розуміння та вживання пересічною людиною), все ж характеризуються багатомірністю й, відповідно, означаються багатьма інтерпретаціями, а отже, можуть і мають бути наново осмислені та актуалізовані в сучасному природничо-географічному знанні. Надихає і підхід, здійснений вітчизняними вченими при укладанні «Екологічної енциклопедії» (2006-2008), де, окрім розкриття змісту терміну «довкілля» [11, с. 287], акцентується увага на тотожності його з «навколишнім середовищем»: «Навколишнє середовище, довкілля - навколишнє щодо людини, групи людей чи суспільства середовище, в якому живуть люди, відбуваються виробничі, соціальні, демографічні, політичні та інші процеси» [12, с. 323]. Він вказує на можливу практику паралельного вживання термінів «довкілля» і «навколишнє середовище» з правом і потребою їх конкретизації певними означеннями (природне, внутрішнє, суходільне, водне, ґрунтове, урбанізоване, техногенне, соціокультурне та ін.).

На раціональність такого підходу нашо вухе і критичне оцінювання сучасної практики використання термінів, виголошуваних з парламентської трибуни, коли в одному виступі формується цілий ланцюг близьких, але не завжди тотожних термінів, основою яких є «довкілля» і «середовище», як от і у випадку з синонімічним їм «людським середовищем» М. Ф. Реймерса та Л. В. Максимової. Перший розглядає «людське середовище» як сукупність взаємодіючих середовищ - соціального, квазіприродного, артеприродного з природним [18]. Фактично таку ж однорідність виявляють і середовища, виділені Л. В. Максимовою [14]: природне, антропогенне та життєве. Вони відображають так званий «життєвий» простір - реальне просторове поле взаємодії природи і суспільства, на яке поширюється сфера впливу людини (індивіда, групи людей, всієї їхньої сукупності) і який обмежений поверхнею земної кори й води, з одного боку, з іншого (по вертикалі) - висотою, що не перевищує 4 тис. м над рівнем моря [12, с. 18].

Термінологічні відмінності «навколишнє середовище» і «людське середовище»

ґрунтуються на переконанні деяких дослідників, зокрема Л. В. Максимової [14] в тому, що поняття «середовище» є принципово співвідносним, оскільки відображає суб'єкт-об'єктні відносини і тому втрачає зміст без визначення того, до якого суб'єкта воно відноситься. Звідси - «антропогенне середовище», «надрове середовище», «оточуюче середовище», «природне середовище», «техногенне середовище» та інші види середовищ. Натомість «середовище людини», будучи складним утворенням за рахунок інтеграції різногенезних компонентів, уможливує формування багатьох середовищ і виступає по відношенню до них родовим поняттям. Цілком погоджуючись з такою точкою зору і сприймаючи поняття «людське середовище» (середовище існування людини) як тотожне «навколишньому середовищу», разом з тим зауважуємо про можливу неоднозначність його трактування, а отже, обмеженість у використанні. Передусім кидається у вічі те, що термін «людське середовище» як би замикає простір-час лише на людині і безпосередньо віддзеркалює лише найвираженішу, ближчу до людини в гірстори-часі, життєвмісну частину такого середовища (населений пункт, житло), відповідно обмежуючись лише певними відносинами всередині цього середовища. Можливе й ототожнення цього поняття із внутрішнім середовищем людського організму, ілюстрованого особливостями людини - анатомічним, фізіологічним, психічним устроєм та функціонуванням. Та й єдність в Людині біологічної істоти, соціального індивіду та духовної особистості також позначається на багатомірності її середовища мешкання і життєдіяльності. У той час як «довкілля» чи «навколишнє середовище» орієнтують на сприйняття усього оточення людини: власне природного, антропогенізованого, техногенного, життєвого з усіма взаємовідносинами, які складаються між ними та людьми, як їх користувачів та «конструкторів» в просторово-часовому і територіальному вимірах.

В укладеній на зламі сторіч «Географічній енциклопедії України» (1989-1991 рр.) чомусь не знайшлося місця «довкіллю», але «географічне середовище» трактується там як «частина географічної оболонки Землі, яка безпосередньо пов'язана з життям і діяльністю людини і є необхідною й постійно

діючою матеріальною основою розвитку суспільства» [5, с. 247]. При такому підході довілля, виступаючи синонімом до географічного (навколишнього) середовища, є частиною земної оболонки. Разом з тим М. А. Гвоздецький слідом за М. М. Єрмолаєвим розглядає географічне середовище значно ширше, прирівнюючи його до ландшафтної оболонки. «Географічне середовище - це і є географічна оболонка на сучасній стадії свого розвитку. Як відомо, вона вже пережила більш ранні стадії розвитку - добіологічну і біологічну, а ось тепер перейшла в антропогенну стадію» [3, с. 61]. Він же визначає перевагу поняття «географічне середовище» над поняттям «географічна оболонка», яка, на його думку, полягає в тому, що «націлює фізичну географію на тісний зв'язок з практикою народного господарства, на вивчення умов і ресурсів розвитку господарства, наближує фізико-географічні дослідження до економіко-географічних, сприяє інтеграції системи географічних наук і посиленню в ній доцентрових тенденцій» [3, с. 57]. Аналогічну думку висловлював С. П. Семенов-Тянь-Шанський: «... географія є цілком самостійна наука, що вивчає закони просторових стосунків життя Землі в обширному сенсі слова, тобто, починаючи від життя гірських порід, закінчуючи життям людини» [20, с. 38].

Останнім часом у суспільників-географів є спроби впорядкування геосфер за геосферним підходом. Звідси, як «компонентні оболонки Землі, виділяються: антропосфера (населення), техносфера (штучний матеріальний світ, створений людиною), соціосфера (населення разом з соціальною інфраструктурою), економосфера (господарство), сфера природного середовища життя людей (її іноді називають «ойкуменою» чи «ейкуменою»)). Структуроване суспільство, як окрема геосфера, окрім названих сфер, доповнюється ще й культуросферою. Очевидно, щоб позбавитися непотрібних суперечностей було б доцільним погодитися з думкою І. Г. Черваньова щодо того, що «поняття біосфери, антропосфери, біотехносфери, соціосфери є лише відповідними аспектами бачення одного й того ж таки матеріального об'єкта» [23, с. 60] - *навколишнього середовища* (А. Г.).

Розвиваючи вчення М. А. Гвоздецького, А. О. Григор'єва, М. М. Єрмолаєва та інших

дослідників про географічне середовище важливим уявляється середовищний підхід Г. Є. Гришанкова, який, як стверджують сучасники В. М. Пашенко і М. В. Давидюк [17], розрізняв поняття середовище і ландшафт, вбачаючи у середовищі провідний фактор онтогенетичного розвитку ландшафту. Пізнання сутності проблеми середовища через розширення рамок геопростору від ландшафтної оболонки до верхнього краю земної оболонки веде до виокремлення у його межах відповідної умови його формування і розвитку, тобто - геосередовища. На думку

автора, геосередовище - умови (чинники (форма, рух Землі тощо), найрізноманітніші зв'язки (генетичні, структурні, функціональні та ін.), процеси (енергетичні, інформаційні, матеріальні)) гравітаційного і термодинамічного полів геопростору, якими визначаються (чи які нормують) просторово-часові відношення (становлення (структурування), функціонування і розвиток) структурно організованих тіл. Його особливістю є структурно-функціональна єдність, яка визначає характер взаємовідносин Людини і Природи.

Висновки

Зростання зацікавленості як до теоретичних, так і до практичних аспектів проблеми взаємовідношення людини з середовищем її існування потребує чіткого концептуального підґрунтя. Найемнішим поняттям, яке вбирає в себе усі інші, тобто середовище мешкання людини та життєзабезпечуюче природне середовище (ландшафтне) є географічне середовище. Паралельно з ним з середини ХХ ст. в українській термінології для означення навколишнього середовища використовується дуже стислий і влучний, однослівний, а отже, життєздатний термін «довкілля». Виступаючи в якості синонімічного поняття, терміни «довкілля» і «середовище» при потребі уточнення складових

частин геопростору можуть «довантажуватися» відповідним прикметником (наркоземне, атмосферне, повітряне) чи іменником (педосфери, хіоносфери тощо), демонструючи умови і процеси, якими визначаються просторово-часові відношення структурно організованих тіл.

Геосередовищний підхід розкриває власне просторово-часові відношення і представлений системою розрахункових понять (об'єм, відстань, поширення, розміщення тощо) для обчислення типів взаємодій між окремими елементами ландшафтів (речовинно-енергетичний, інформаційний), які становлять значний практичний інтерес, а тому потребують подальших досліджень.

Література

1. Арманд А. Д. Самоорганизация и саморегулирование географических систем / А. Д. Арманд. - М.: Наука, 1988. - 261 с.
2. Багров М. В. До питання формалізації інвайронментального виміру сталого соціально-економічного розвитку суспільства / М. В. Багров, С. В. Костріков, І. Г. Черваньов // Геополітика і екогеодинаміка регіонів. - 2008. - Том 4, вип. 1-2. - С. 5-15.
3. Гвоздецкий Н. А. Основные проблемы физической географии / Н. А. Гвоздецкий. - М.: Высш. школа, 1979. - 222 с.
4. Географический энциклопедический словарь. Понятия и термины / Гл. ред. А. Ф. Трешников; Ред. кол.: Э. Б. Алаев, П. М. Апампиев, А. Г. Воронов и др. - М.: Сов. Энциклопедия, 1988. - 432 с.
5. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. / відп. ред. О. М. Маринич. - Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989. - Т.1: А-Ж. - 416 с.
6. Географічна енциклопедія України: В 3-х томах / Відп. ред. О. М. Маринич. - Київ: «Українська Радянська Енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1993. - Т. 3: П-Я. - 479 с.
7. Голубець М. А. Соціосфера / М. А. Голубець // Екологія та ноосферологія. - 1996. - Т. 2, № 3-4. - С. 41-47.
8. Голубець М. А. Середовищезнавство - перспективний розділ науки / М. А. Голубець // Укр. геогр. журн. - 2008. - № 1. - С. 19 - 23.
9. Голубець М. А. Від екології до геосоціосистемології і середовищезнавства / М. А. Голубець // Збірник наукових статей II-го Всеукраїнського з'їзду екологів з міжнародною участю (Екологія / Ecology): Україна, Вінниця, 23-26 вересня 2009. - Вінниця, 2009. - С. 524-527.
10. Гуз К. Ж. Теоретичні та методичні основи формування в учнів цілісності знань про природу / К. Ж. Гуз. - Полтава: Довкілля. - К., 2006. - 472 с.
11. Екологічна енциклопедія: у 3-х т. / редкол.: А. В. Толстоухов (гол. ред.) та ін. - К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2006. - Т. 1: А-Е / ред група: Є. І. Стеценко та ін. - 2006. - 432 с.
12. Екологічна енциклопедія: у 3-х т. / редкол.: А. В. Толстоухов (гол. ред.) та ін. - К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2007. - Т. 2: Є-Н / відп. ред. Є. І. Стеценко. - 2007. - 416 с.

13. Исаченко А. Г. Развитие географических идей / А. Г. Исаченко. - М.: Мысль, 1971. - 416 с.
14. Максимова Л. В. Опыт выявления каркаса основных понятий общей антропоэкологии / Л. В. Максимова // Эволюционная и историческая антропология. - М.: Прогресс, 2003. - С. 77 - 88.
15. Мукитанов Н. К. От Страбона до наших дней / Н. К. Мукитанов. - М.: Мысль, 1985. - 237 с.
16. Пашенко В. М. Екологія від сталого розвитку / В. М. Пашенко // Супутник Київського географічного щорічника. - К.: Київ, відділ Укр. геогр. тов-ва, 2005. - Вип. 5. - 112 с.
17. Пашенко В. М. Метатеоретичний зміст природничо-географічних ідей Григорія Євдокимовича Гришанкова / В. М. Пашенко, М. В. Давидюк // Ученые записки ТНУ. Серія: Географія, 2008. - Т. 21 (60). - №2. - С. 7-22.
18. Реймерс Н. Ф. Экология. Теория, законы, правила, принципы и гипотезы / Н. Ф. Реймерс. - М.: Изд. «Россия молодая», 1994. - 367 с.
19. Руденко Л. Г. Сучасні парадигми географії / Л. Г. Руденко // Географічна наука і освіта в Україні: 36. наук, праць / Гол. ред. Я. Б. Олійник. - К.: Фітосоціоцентр, 2000. - С. 3 - 5.
20. Семенов-Тянь-Шанский В. П. Район и страна / В. П. Семенов-Тянь-Шанский. - М.; Л.: Госиздат, 1928. - 311 с.
21. Топчієв О. Г. Про предметну область і предмет суспільної географії / О. Г. Топчієв // Укр. геогр. журн. - 2004. - №2. - С. 3 - 7.
22. Черваньов І. Г. Оцінювання стану природної місцевості / І. Г. Черваньов // Екологічний вісник. - березень-квітень 2003. - №3-4. - С. 10 - 11.
23. Черваньов І. Г. Інвайроментологія - наука про «оселю людини» та її поступ / І. Г. Черваньов // Укр. геогр. журн. - 2004. - № 1. - С. 57 - 64.
24. Chiras D. D. Environmental Science II Action for a Sustainable future / D. D. Chiras. - 1994. - №4. - 720 p.
25. Cunningham W. P. Environmental Science: a global concern. Eighth edition / W. P. Cunningham, M. A. Cunningham, B. W. Saigo. - Boston-Toronto: Wm. C. Brown Publishers, 2005. - 600 p.

Надійшла до редколегії 16.04.2014

УДК 528.94 : 911.52

О. І. СІННА

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
61022 Харків, майдан Свободи, 4
Sennaia@ukr.net*

РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ТА ДОСВІД ЛАНДШАФТНО-ЕКОЛОГІЧНОГО КАРТОГРАФУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Проаналізовано розвиток теорії ландшафтно-екологічного картографування в Україні та світі, виділено біоцентричний, антропоцентричний та геоцентричний підходи в картографуванні. Наведено окремі приклади реалізації підходів у практиці картографування. Відзначено окремі сучасні тенденції розвитку ландшафтно-екологічного картографування.

Ключові слова: ландшафт, ландшафтно-екологічне картографування, ГІС, біоцентричний, антропоцентричний, геоцентричний підхід

Сенная Е. И. РАЗВИТИЕ ТЕОРИИ ЛАНДШАФТНО-ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КАРТОГРАФИРОВАНИЯ В УКРАИНЕ И МИРЕ

Проанализировано развитие теории ландшафтно-экологического картографирования в Украине и в мире, выделено биоцентрический, антропоцентрический и геоцентрический подход в картографировании. Приведены отдельные примеры реализации подходов в практике картографирования. Отмечены отдельные современные тенденции развития ландшафтно-экологического картографирования.

Ключевые слова: ландшафт, ландшафтно-экологическое картографирование, ГИС, биоцентрический, антропоцентрический, геоцентрический подход

Sinna O. I. DEVELOPMENT OF LANDSCAPE-ECOLOGICAL MAPPING THEORY IN UKRAINE AND WORLDWIDE

The development of the theory of landscape-ecological mapping in Ukraine and worldwide is analyzed; bio-centric, anthropocentric and geocentric mapping approaches are highlighted. Some examples of the practical implementation of mapping approaches are shown. Current trends of landscape-ecological mapping development are established.

Keywords: landscape, landscape-ecological mapping, GIS, biocentric, anthropocentric, geocentric approaches

©Сінна О. М., 2014